

тощо. Втім, кінець цього твору є водночас і сумним (доктор-шарлатан, який довгий час вправно обдурював людей, опинився у ситуації невідвотної відплати за гріхи), й іронічним (пройдисвіт, який здійснив чимало шахрайських вчинків, був повішаний за злочин, якого він не здійснював).

Оригінальним естетичним рішенням, у якому виражене прагнення автора реалізувати власний поетичний таланти, стало введення невеликих поетичних вставок. Відомо, що Роландз був визнаним поетом, тож намагався проявити себе у другому зверненні до абстрактного читача, пояснюючи, а, власне, дублюючи власні мистецькі інтенції вишуканій поетичній манері:

«But you kind friends, that love your countries wealth,
Vouch of my labours, good fortune guide your health.
To pleasure most, and profit all's my end.
My greatest care to please both foe and friend.
Reade then kind friends, my traueell heer you haue,
I looke for nought, nought but your loues I craue.» [Rowlands 2008, с. 6].

У той же час інші поетичні вставки були запозичені автором із алегоричного Спенсерового «Пастушого календаря» для підтвердження власної точки зору та правоти особистих суджень щодо окремих видів злочинів. Наприклад, нечесних продавців:

They setten to sale their shops of shame.
And maken a market of their good name.
The sheppards there robben one another,
And layen baites to beguilde her brother. [Rowlands 2008, с. 40].

Така компілятивність поетологічних рис, мовна експресивність, наявність численних алюзивних містків, які Роуландз постійно перекидає до творів попередника, - все це характеризує амбітне прагнення памфлетиста до вираження власної манери у межах нового літературного феномену.

Втім, Роландзу мало вдається відійти від традиції, його твір можна віднести радше до розряду епігонських. Ймовірно, не заспокоївшись та відчуваючи потребу самореалізації, письменник ще раз повернувся до шахрайської тематики у памфлеті «Мартін, що все помічає, або Церковний служитель у тюрмі» (1610 р.). Отже, специфіка розвитку конні-кетчерівської памфлетистики після Гріна потребує уточнення шляхом подальшого вивчення зразків погрінівської шахрайської прози.

Література

Василина К. М. Англійський конні-кетчерівський памфлет в контексті шахрайської прози XVI ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіол. наук.: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн»/ Катерина Миколаївна Василина. – К., 2001. – 22 с. Панофски Э. Idea: К истории понятия в теориях искусства от античности до классицизма/ Пер. с немецкого Ю. Н. Попова. – СПб.: Аксиома, 1999. – 228 с. Торкут Н. М. Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та “література факту”)/ Наталія Миколаївна Торкут. – Запоріжжя, 2000. – 406 с. Торкут Н. Н. Особенности поэтики романов Т.Лоджа: автореф. Дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.05 «Литература зарубежных стран»/ Наталья Николаевна Торкут. – М., 1991. – С.10. Evans R. J. W. Rudolf II and His World. A Study in Intellectual History, 1576 – 1612/ R.J.W. Rudolf. – London: Thames and Hudson, 1997. – 322 p. Long Michael. Transgression and Cultural Taboo: Constructing the Criminal in English Renaissance Rogue Literature/ Michael Long // Cahiers Elizabethains: Late Medieval and Renaissance English Studies. – 1998. – № 54. – P. 1 – 25. Rowlands Samuel. Greenes Ghost Haunting Conie-catchers/ Samuel Rowlands // The Complete Works of Samuel Rowlands, 1598 – 1628. – Vol. I. – Printed for the Hunterian Club. – 2008. – P. 1 – 52.

УДК 811.111'364"17"

ГАЛИЧ О.Б.

(Київський національний лінгвістичний університет)

МІСТИЧНЕ ЯК ЖАНРОВА ОЗНАКА АНГЛІЙСЬКОГО ГОТИЧНОГО РОМАНУ XVIII СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено філософський та літературознавчий аспект *містичного* як жанрової ознаки англійської готичної прози XVIII століття, розглянуто типи англійського готичного роману, окреслено основні вектори розвитку жанру.

Ключові слова: жанрова ознака, поняттєве підґрунтя, сентиментальна готика, френетична готика, смисловий інваріант.

Галич О. Б. *Мистическое как жанровый признак английского готического романа XVIII века.* В статье освещен философский и литературоведческий аспект *мистического* как жанрового признака английской готической прозы XVIII века, рассмотрены типы английского готического романа, указаны основные векторы развития жанра.

Ключевые слова: жанровый признак, понятийная основа, сентиментальная готика, френетическая готика, смысловой инвариант.

Halych O. B. *The mystic as a genre characteristic of the English Gothic novel of the 18th century.* The article highlights philosophical and literary perspectives of the *mystic* as a genre characteristic of the English Gothic prose of XVIII century, deals with types of the English Gothic novel, focuses on the basic vectors of its development.

Key words: genre characteristic, conceptual ground, sentimental Gothic, frenetic Gothic, semantic invariant.

Культура та мова дають змогу панувати над світом завдяки поняттям. Однак, це панування вимагає зв'язку свідомих концепцій мислення з творчістю, яка є удосконаленням "моделей-концепцій мисленнєвої діяльності". Адже творчість – це процес, в якому зміст апріорних позасвідомих архетипів розвивається і переходить у свідомість [Перловський 2001, с. 174]. Відтак, упродовж усього історичного періоду свого існування містика набувала різноманітних форм втілення у різних видах мистецтва, слугуючи інструментом реалізації естетичних і творчих завдань.

Вивчення природи *містичного* неодноразово здійснювалося вітчизняними та зарубіжними літературознавчими студіями (О. В. Матвієнко, С. Монк, Е. Мюррей). Поняття *містики* і *містицизму* були предметом аналізу у філософії (Л. І. Василенко, Р. Кавендіш, Ю. О. Шабанова) й культурології (Б. Маліновський, Р. Отто, О. М. Фрейденберг), питання змістової структури містичного досвіду частково розроблялися в працях із психології (К. Ізард, А. Кемпінські, Н. Фріжда) та естетики (Е. Берк). Водночас сучасні мовознавчі студії не приділяють достатньої уваги дослідженню *містичного* в усьому розмаїтті його конкретних семантичних виявів у мові художньої прози. Звернення до аналізу мовних репрезентацій *містичного* сприяє глибшому розумінню особливостей його реалізації в площині текстової семантики і визначає **актуальність** дослідження.

Мета статті полягає у конкретизації поняттєвого підґрунтя *містичного* в англійському готичному романі XVIII століття.

Об'єктом дослідження є категорія *містичного*, представлена в мові англійської ранньоготичної прози. **Предметом** дослідження виступають мовні засоби репрезентації *містичного* в англійському готичному романі XVIII століття.

Наукова новизна праці вбачається у доповненні усталеного уявлення стосовно лінгвістичного статусу *містичного* як жанрової ознаки в межах англійської готичної прози згідно з новітніми інтегративними тенденціями дослідження мовних явищ у річищі функціоналізму та лінгвокультурології.

Містичні образи, виникнувши ще на рівні архаїчного мислення, де вони виступали майже єдиним засобом для пояснення походження і сутності предметів, явищ природи та суспільного життя, з розвитком міфологічної свідомості отримують статус визначальної характеристики міфопоетичного типу мислення. Показово, що разом із дослідженнями у площині релігії, філософії та культурології аналіз природи *містичного* здійснювався у тісному зв'язку з фольклором та міфологією (легенди про короля Артура, кельтська та скандинавська міфологія тощо). Зазначимо, що наукові студії враховували ірраціональний тип сприйняття давніх спільнот, зумовлений об'єктивним процесом трансформації їхнього культурного середовища з його протистоянням двох антагоністичних сил: язичницьких вірувань та християнських догм [Буніятова 2003, с. 155].

Проблема визначення поняттєвого підґрунтя *містичного* в процесі ірраціонального пізнання виявилася актуальною під час вивчення специфіки масштабних художніх систем. У цьому контексті видається доречним звернути увагу на особливості середньовічного світогляду, що мав неабиякий вплив на розвиток готичного роману в Англії:

- домінувальна роль церкви у суспільстві;
- поширення антиреалістичних ідей;
- *спіритуалізм* (від лат. *spiritualis* – духовний) – об'єктивно-ідеалістичне вчення, у відповідності з яким *дух* (душа) є першоосновою світу;
- *апеляція мистецтва до сфери потойбічного, ірреального*;
- *суб'єктивність містичних переживань і заснована на них віра в можливість безпосереднього спілкування людини з надприродним*;
- обмеженість логічного мислення;
- схильність до *фаталізму*.

Модель світу в такому вимірі виступає одним із своєрідних кодів, а її роль полягає у концентрації та породженні змісту. На наш погляд, саме чинник породження нового змісту і створює передумови для визначення *містичного* як жанрової ознаки готичної художньої прози.

Наразі звернімося до здобутків літературознавчих студій. На наш погляд, вибіркового аналізу тенденцій розвитку європейського літературного процесу уможлиблює виявлення особливостей жанрової специфіки прозових творів досліджуваного періоду, що значною мірою сприяє

встановленню поняттєвого підґрунтя й функціонального статусу *містичного* в англійських ранньоготичних романах.

У контексті нашого викладу зосередимо увагу на літературі Середньовіччя, де художні репрезентації *містичного* представлені переважно лицарським епосом, а його елементи становлять основу для розгортання "художнього часу та художнього простору" [Михайлов 2006, с. 160]. Маніфестація елементів містичного світобачення імплікована фаталістичними мотивами, пов'язаними з втратою близької людини, особистими поневіряннями, руйнуванням соціальних зв'язків, наближенням есхатологічної невідвортної катастрофи. Прикладом такої літератури слугують давньогерманський героїчний епос, ісландські саги, лірика трубадурів, лицарські романи бретонського циклу.

З іншого боку, для епохи Відродження характерним є спрямування мислення на матеріальне, земне буття, що сприяло становленню натурфілософського вчення як спроби пояснити природу, виходячи з неї самої, а не посилаючись на надприродні сили. У літературі цього періоду *містичне* представлене переважно у формі гротеску (трагедії Шекспіра), привертаючи увагу суспільства до розв'язання актуальних філософських та етичних проблем того часу.

У сучасній філології побутує думка, що літературна спадщина кінця XVII – початку XVIII століття позначена спробами нівелювання варварського впливу епохи Середньовіччя. Вона утверджує культ Розуму, ідеї просвітницького вчення про природу і суспільство, які були здатні розвіяти релігійний фанатизм, подолати темний хаос життя та впорядкувати його відповідно до принципів розумності й справедливості. Як результат, апеляція до містичних образів у літературі була винятково раціоналістичного характеру, виконуючи функцію своєрідного художнього фону і маючи на меті подальшу естетизацію сприйняття.

Нові зрушення у способах відтворення *містичного* відбувалися, починаючи з середини XVIII і майже впродовж усього XIX століття.

Найпродуктивнішим і найорганічнішим, на думку О. В. Матвієнко [Матвієнко 2000, с. 17], можна вважати синтез готичного начала з романтизмом та неоромантизмом. Романтизм уповні розгортає міфопоетичний потенціал класичної готики, здійснюючи масштабну міфологічну революцію, до якої залучені не лише традиційні образи й мотиви християнських та середньовічних легенд, але й античні, юдейські та інші міфологеми з їхнім докорінним переосмисленням. Так само романтиків приваблює метафізична заглибленість готики, її суворий моральний пафос, орієнтація на психологічний вимір буття, інфернальна тема, яка в романтичній інтерпретації підкріплена апологією богоборства. Розвиваючи помічену зацікавленість готичної літератури тіньовою стороною психіки, неоромантизм відкриває сферу підсвідомого, досліджує механізм його роботи, зв'язок породжуваних підсвідомістю образів із реальністю. Прихована театральність, широкий діапазон драматичних і видовищних ефектів, естетизація жахливого в готичі продовжують приваблювати вчених різних галузей наукового знання.

Епоха раціоналізму XVIII ст. була приречена створювати жахіття, шукаючи нові способи стимулювати уяву і впливати на почуття.

На наш погляд, надзвичайно важливим є вивчення й аналіз *містичного* в площині однієї з національних форм романтизму, а саме, англійської художньої прози, оскільки природа і своєрідність *містичного* в ній беруть свій початок із англійської національної традиції – передромантичного готичного роману. Саме в межах цього літературного напрямку *містичне* постає центральною категорією філософсько-естетичного осмислення світу.

Таємниче, примарне, ірреальне, що не можна пояснити на раціональних засадах, є ключовою темою готичного роману, тим змістовим стрижнем, довкола якого побудована композиція твору.

Згідно з В. М. Жирмунським, на зміну релігійній абстракції добра і зла приходять загадковий і складний, поетизований і фантастичний світ надприродних істот – ельфів, примар, духів стихій, могутніх, але не всесильних, безсмертних, але відкритих для пристрастей і страждань, а головне – таких, що не підлягають однозначній моральній оцінці з точки зору традиційних критеріїв добра і зла. Ці істоти виявляються дивним чином пов'язаними з людиною: вона може спілкуватися з ними і навіть підпорядковувати власній волі, хоча б на деякий час [Жирмунський 1967, с. 265–266; Тузков 2010, с. 19].

Іншим джерелом *містичного*, поряд з таємничим, виступає страх. Аналіз філософських, соціальних, психологічних аспектів цієї емоції дозволяє відобразити його універсальну поняттєву основу: страх – тривале, або короткочасне емоційне переживання, властиве будь-якій людині, незалежно від її культурної належності [Вежицька 1999, с. 547]. В англійській готичній прозі XVIII

ст. страх сприймається як відчуття вищого порядку [Burke 1998, с. 57–58].

Потреба у цій емоції виникає як необхідність відмови від "тривіальної" реальності, від логічного і повсякденного. Таємниця пов'язана зі страхом. Уявлення можливої небезпеки і тривога, викликана цим очікуванням, є визначальними в естетиці жахливого. Розкриття таємниці (mystery) визначає напруженість розвитку драматичного "готичного" сюжету (suspense), де страх (fear) виступає його рушійною силою.

Містичне у готичі було пов'язане з настановою на переживання жаху під час зіткнення зі світом як виявом вселенського Зла.

Аналіз опрацьованого матеріалу свідчить, що готичний роман рясніє експлікаціями *містичного*, адже " <...> ніщо так сильно не впливає на людську психіку, як готика... Навіть найосвіченіший розум, звільнений від будь-яких забобон, мимоволі визнає її владу" [Drake 1804, с. 82].

Слід зауважити, що акцентуація психічних та емоційних станів персонажів не є випадковою. Вона спрямована на досягнення певного естетичного впливу на читача. На наш погляд, письменники-романісти свідомо звертаються до містичної образності як засобу створення необхідного ефекту. Таке налаштування повною мірою відтворює нове уявлення про характер естетичних переживань.

Задану тему "таємничого і жахливого", а також різноманітні страхи разом із дивами можна звести до певного кола понять: таємниці династії і родові прокляття, істоти з потойбічного світу, незвичні моторошні звуки, незрозумілий стогін. Сюжет розгортається у злочинах, викраденнях, ув'язненнях, втечах, переслідуваннях, що слугують особливим фоном для виконання підступних задумів негативного героя із сильною волею й невимовними пристрастями, прихованими під шляхетною личиною. Обов'язкові персонажі – чутлива молода дівчина, що зазнає гонінь та домагань; її шляхетний, відважний коханий; наймані вбивці, розбійники. Неодмінний фінал – покарання пороку й торжество чесноти.

Відтворення мовними засобами похмурого й лиховісного місця дії лише поглиблює загальну атмосферу таємничості і страху. У більшості готичних романів йдеться про старовинний, занедбаний, напівзруйнований замок або монастир з темними коридорами та приміщеннями, вхід до яких суворо заборонений, запахом тліні й всюдисущими слугами-спостерігачами. Обстановка включає безлюдні пустища й розкопані могили, містичний жах від споглядання яких посилюється завиванням вітру, відгомінном бурхливих гірських потоків, шелестом гілля в дрімучому лісі.

Іншими словами, пересув у бік різного роду містифікацій, ірраціонального та ірреального, порушення відчуття міри та кордонів між природним і надприродним, що визначається психологічним сприйняттям, зумовлює специфіку жанру готичного роману, дозволяючи читачеві чітко виокремлювати його серед інших літературних ліній.

Незважаючи на широку популярність готичних повістей Г. Уолпола, основоположника жанру, в європейських літературних колах, вони зазнали конструктивної критики через авторське зловживання надприродними явищами та сферою потойбічного. Так, К. Рів, послідовниця засновника жанру, визначала механізм чудесного як такий, що носить штучний характер і знищує той ефект, на який він був розрахований. На її погляд, якби сюжет розгортався на межі можливого, то цей ефект був би збережений.

Збереження "містичного" ефекту повною мірою вдалося досягти А. Радкліф. Її романи поєднують традиції готичної повісті з елементами англійського сентиментального сімейного роману XVIII століття. Причому, літературна спадщина письменниці суттєво відрізняється від праць Г. Уолпола. Центром дії залишається старовинний готичний замок з його "звичними атрибутами", але, водночас, романістка вдається до ліричного змалювання природи, прекрасних пейзажів, а також відтворює душевні переживання своїх чутливих героїв. Використання сентиментальних ліричних віршів лише посилює поетичну стихію її творів [Жирмунський 1967, с. 258–259].

Показово, що реалізація необхідного "містичного" ефекту відбувається за рахунок просторових, імпресіоністичних описів природних явищ та неперевершеної таємничої гармонії експерієнцера із загальною "готичною" атмосферою, відміченою незрозумілою тривогою та відчуттям наближення чогось зловісного. У А. Радкліф страх виступає джерелом піднесеного, частково переймаючи функції естетичної категорії. Послугуючись методом сугестії і поділяючи погляди Е. Берка щодо походження ідей "величного та прекрасного", А. Радкліф досягає майстерності у зображенні елементів жахливого, втілених у буденних явищах, що наприкінці роману отримують раціональне пояснення. Проте, саме узуальний характер жахливого, його жорстока логіка справляють на читача той надзвичайний вплив, завдяки якому готичний роман не втрачає своєї популярності і дотепер.

Цей напрям у літературознавстві культивує "жахливе у звичайному" (*The Horrid in Natural*) [Ясакова 2002, с. 7], акцентуючи увагу на психологічній напрузі та ідеї піднесеного. Зазначимо, що термін *the Horrid in Natural* уперше був запропонований американським ученим Ю. Мюрреєм та його англійським колегою М. Уером [Murray 1972, Ware 1963] у дослідженнях англійської готичної прози.

На противагу сентиментальній готиці А. Радкліф та її послідовників М. Г. Льюїс започаткував напрям так званої френетичної (від франц. *frenetique* – шалений, несамовитий) готики з її показною натуралістичністю та шокуючою відвертістю у відтворенні образів, пов'язаних з феноменом смерті. Попри відразливість деяких сцен, готичні романи цього автора становлять особливий інтерес: *містичне* у М. Г. Льюїса вже не підлягає раціональному тлумаченню. Натомість письменник утверджує верховенство "демонізованого жакливого", жорстокого, а іноді, навіть, психологічно спотвореного, тим самим руйнуючи традицію А. Радкліф та розширюючи межі готичної прози.

Таким чином, отримуємо два протилежних вектори розвитку жанру, в основі яких лежить категорія *містичного*, що ґрунтується на триєдності **таємниці – страх – стан тривожного очікування**:

- раціоналістична техніка "поясненого надприродного", де відчуття страху як естетична категорія поєднане з насолодою, що насичує й збагачує емоції людини, і здатне возвеличувати душу, пробуджуючи думки про прекрасне;
- френетична готика, яка допускає реальне існування й відкрити маніфестацію надприродних, дивних явищ з нагромадженням шокуючих жахів, де позбавлене таємничості відтворення незбагненого має на меті викликати лише паніку та дикий, гнітючий страх.

Отже, здійснивши ряд етимологічних та культурологічних розвідок і враховуючи досить своєрідну царину дослідження (готичний роман), ми визначаємо *містичне* в англійській художній прозі XVIII ст. як жанрову ознаку, пов'язану з мотивом таємниці, вірою в надприродне, ірраціоналізмом як певним способом пізнання дійсності, що ґрунтується на створенні атмосфери нагнітання страху перед невідомим. Наявність встановленої ознаки розглядається нами як смисловий інваріант, на основі якого систематизовано різноманітні мовні засоби вираження *містичного* у текстах англійської готичної прози XVIII століття. Перспективним убачається діахронне дослідження *містичного* в різних літературних жанрах та порівняння особливостей функціонування його мовних реалізацій в межах германської групи мов як з позицій теорії функціоналізму, так і лінгвокультурології.

Література

Буніатова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) : [Монографія]. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2003. – 327 с. – Бібліогр. : с. 289–324. *Вежбицкая А.* Семантические универсали и описание языков / А. Вежбицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 776 с. *Жирмунский В. М., Сигал Н. А.* У истоков европейского романтизма / В. М. Жирмунский // Фантастические повести. – Л. : Наука, 1967. – С. 249–84. *Матвієнко О. В.* Традиції готики в англійській літературі XIX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. "Література зарубіжних країн" 10.01.04 / О. В. Матвієнко. – Донецьк, 2000. – 20 с. *Михайлов А. Д.* Французский рыцарский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе / А. Д. Михайлов. – 2-е изд., стереотип. – М. : Эдиториал УРСС, 2006. – 352 с. *Перловский Л. И.* Мистика духовного и математика интеллекта / Под ред. Г. Ф. Николаева // Звезда. – СПб. : Русский журнал, 2001. – С. 174–190. *Тузков С., Тузкова И.* Мотивы тайны и ужаса в английском готическом романе XVIII века (на материале произведений Г. Уолпола и А. Радклиф) / С. Тузков, И. Тузкова // Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія "Філологічні науки (Мовознавство)". – Вип. 89, № 5. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2010. – С. 15–19. *Ясакова Ю. Б.* Готический роман Анны Радклиф в контексте позднего Просвещения : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.03 // Ясакова Юлия Борисовна. – Нижний Новгород, 2002. – 208 с. *Burke E. A Philosophical Inquiry of Our Ideas of the Sublime and Beautiful* / E. Burke. – L. : Penguin, 1998. – 197 p. *Drake N. Literary Hours: or, Sketches, Critical, Narrative, and Poetical* / N. Drake. – L. : Printed for T. Cadell Jun. and W. Davies, 1804. – 555 p. *Murray E. B. Ann Radcliffe* / E. B. Murray. – N. Y. : Twayne Publishers, 1972. – 178 p. *Ware M. Sublimity in the Novels of Ann Radcliffe: a Study of the Influence upon her Craft of Edmund Burke's Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful* / M. Ware. – Upsala : A.-B. Lundequistska Bokhandeln, 1963. – 63 p.

УДК 82'282.09

КРАВЧЕНКО Я.П.

(Запорізький національний університет)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЦІНІСНО-СМИСЛОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

В статті сформульовано аксіоми ціннісно-сміслового аналізу художнього твору. Визначається специфіка художньої цінності як літературознавчої категорії. Наголошується необхідність вияву у тексті символічно-репрезентативних і ціннісно-полярних відношень, що утворюють особливу – смислову структуру твору.

Ключові слова: ціннісна інтерпретація, ціннісно-сміслова опозиція, ціннісна поляризація, символ, смисл.